КЛЕТВАТА НА ХИПОКРАТ В СЪВРЕМЕННА БЪЛГАРИЯ

Пл. Попиванов

Катедра по вътрешни болести, Медицински университет – София

HIPPOCRATIC OATH IN MODERN BULGARIA

Pl. Popivanov

Department of Internal Medicine, Medical University – Sofia

Резюме. *Основната цел на проучването е изследването на историята на Клетвата на Хипократ в съвременна България. С помощта на историческия и документалния метод бяха анализирани преводи на Клетвата, както и изследвания по история на медицината. Клетвата на Хипократ е добре известна в българското общество и е залегнала в основата на съвременната медицинска корпоративна субкултура. Посланията на Клетвата са водещи във философията на съвременната клинична медицина в България.*

Ключови думи: *клетвата на Хипократ, българска медицина*

Summary. *The main objective of the research was to analyze the history of the Hippocratic Oath in modern Bulgaria. Translations of the Hippocratic Oath, as well as research on history of medicine, were analyzed using the historical and documentary method. The Hippocratic Oath is well known to Bulgarian society and lies in the basis of the contemporary medical corporate subculture. The messages of the Oath are leading the philosophy of modern clinical medicine in Bulgaria.*

Key words: *Hippocratic Oath, Bulgarian medicine*

Въведение

Името на „бащата на медицината" Хипократ (около 460-370 г. пр.н.е.) и на неговата клетва са едни от идентификационните символи на Западната медицинска традиция.

Съвременната модерна медицина е наследница на над 2500-годишна непрекъсната медицинска традиция, зародила се през класическата епоха в Древна Гърция (V-IV век пр.н.е.), процъфтявала в епохата на елинизма и до късната античност, съхранила се във Византия и получила нов неспирен възход от епохата на Просвещението (XVII-XVIII век). Кои са критериите на тази традиция? През класическата епоха в Древна Гърция се извършва истинска революция на разума в науката, технологиите, изкуствата и културата. Част от тази революция е и началото на съвременната медицина. Лечебното изкуство се откъсва от емпиризма и се дистанцира от суеверието, превръща се в медицина на здравия разум, клиничния подход, на наблюдението, почтеността и хуманността [1, 2, 3, 4, 34]. Със своите регулаторни документи: Клетвата, Законът и т.н. [13, 34] тя става саморегулираща се професия, а те се използват като модел за създаване на кодекси за други професии. И до момента първото правило на медицината е „Помагай или поне не вреди." (Епидемии 1-ва книга), по известно в латинската си версия „Primum non nocere". Няма по-известна медицинска сентенция от първата от Афоризмите на Хипократ: „Животът е кратък, изкуството – необхватно, удобният случай – мимолетен, опитът – коварен, преценката – трудна." по-известен в латинската си версия – Ars longa, vita brevis [13, 27].

Цел

Основната цел на проучването бе изследването на историята на Клетвата на Хипократ в България.

Задачи

1. Подбор на подходящи за целите на проучването текстове на Клетвата, изследвания по история на българската медицина и методология за анализ.

2. Анализиране на събраните материали с последваща реконструкция на историческия процес.

Материал и методи

Текстовете на клетвата. От корпуса от над 20 текста на Клетвата на Хипократ, представителни за актуалната българска медицина, подбрахме 3 репрезентативни текста [9, 25, 30]. Използвахме подхода „...такива, каквито са в реалния свят." Критерии за подбора им бяха:

• Влиятелност (30 – Приложение 1). Определя се от статута ѝ на институционализирана със закон и приета от Висшия медицински съвет. Полага се при дипломирането на лекарите. Издадена в хилядни тиражи тя въздейства значимо върху студентите, лекарите и пациентите.

• Валидност (9 – Приложение 2). Представляват референтен еталон за автентичността на оригиналната клетва в точния ѝ контекст на древногръцката медицинска субкултура.

Изследвания по история на българската медицина. От многобройните задълбочени изследвания по история на българската медицина подбрахме най-репрезентативните, достоверните, автентичните и валидните [1, 2, 4, 6].

Исторически метод. Един от основните методи на проучването бе историческият [4]. В него стриктно се придържахме към фактите, гарантирайки с това строгостта на изследването. Философията на подхода бе неопозитивистка, като само за интерпретацията на античните текстове приложихме принципите на херменевтиката.

В работата взехме предвид, че античната традиция за тълкуване на текстовете е била граматическа и алегорическа. Граматическата е имала за цел да установи буквалния, а алегоричеcката – иносказателния смисъл на текстовете. В античността термините тълкуване, обяснение и интерпретация са били аналози.

Исторически метод – субективни проблеми. Подобно на другите интерпретативни науки (право, филология, философия и т.н.) и историята е подвластна на етичен и ценностен релативизъм. Независимо от усилията си за обективност историкът подбира, анализира и интерпретира фактите през призмата на субективните си теории и предубеждения.

Исторически метод – обективни трудности:

1. Историческата наука има за цел да възстанови действителното минало – „такова, каквото е било", като историкът извлича фактите от изворите, но те отразяват само част от историята. Ненаписаното, изгубеното, унищоженото, сгрешеното, фалшифицираното, устната традиция, практиките, реално случилото се трябва да се открият за цялостната и обективна реконструкция на миналото.

2. Определенията за използваната терминология и парадигми могат да бъдат само абстрактни, докато анализите на текстовете, устните истории или практики трябва да бъдат само конкретни.

3. Липсата на дистанция от времето на разглежданите факти и събития увеличава познанията на историка за тях и за контекста им, но увеличава и риска от емоционално-психологическата субективност на ангажирания автентичен свидетел/участник в събитията.

Документален метод. Един от методите на проучването бе изучаването на документи (архивен метод) в неговата разновидност – неформализиран анализ. С него се извърши „разбиращо" възприемане на текста с идентифициране на блокове на идеи, съответстващи на посланията на Клетвата [14, 15, 33, 37, 38, 39].

Резултати и обсъждане

В Античността медицината по съвременните български земи е била под значимото влияние на Древногръцкото, Елинистичното и Римското лечебно изкуство, а през Средновековието – на Византийското. Боговете и светците на здравето (Аполон, Асклепий, Хигия, Панакея, Телесфор, Орфей, св. Кузма и Дамян безсребърници, св. Панталеймон и т.н.), лечебните доктрини, медицинските технологии, литература и инструменти са били общи [1, 2, 4, 6]. Но липсват сигурни исторически и археологически факти за непосредственото влияние на хипократизма или за присъствието на Клетвата на Хипократ по нашите земи [1, 2, 4, 6]. Съобщението за посещението на Хипократ в Одесос (Варна) не се свързва със значимо повлияване на локалната медицина [34].

Възраждането възражда и нашата медицина чрез внос на актуалната за XIX-и век Западна медицинска традиция, която трансферира хипократизма, но отново няма сигурни исторически данни за значимо присъствие на клетвата [1, 2, 4, 6].

Освобождението, създаването на първия медицински факултет в София през 1918 г., бурната научно-техническа революция след Втората световна война, политическата и идеологическата либерализация след 1989 г., създаването на първия Факултет по обществено здраве в София през 2001 г. подпомогнаха еволюцията и процъфтяването на неохипократизма в България [1, 2, 4, 6].

Институции. Репери на развитието на неохипократизма в България са институциите, обучаващи студентите и лекарите, осмислящи и развиващи техния опит в областта на медицинската етика и историята на медицината: Медицинският факултет в София (от 1918 г.), Факултетът по обществено здраве (от 2001 г.), Катедрите по организация на здравеопазването (от 1947 г.) и Медицинска етика и право (от 2001 г.) Научното дружество по история на медицината в България (след 1962 г.), Балканската асоциация по история и философия на медицината (от 2005 г.), Българският лекарски съюз (от 1901 г.). Създаването на специализирани медицински дружества, както и дружества на специалистите по здравни грижи, БЧК, пациентските организации и организациите за защита правата на човека (след 1989 г.) значително подпомогнаха разпространението и разбирането на неохипократизма.

Регулация. Преди Втората световна война абсолвентите по медицина у нас са полагали клетва „малко различаваща се" от Хипократовата [26]. Покъсно от 1973 г. се налага съветската клетва [1, 2].

От 1994 г. съобразно чл. 89 от Закона за народното здраве [5], а от 2005 г. съобразно чл.

176 от Закона за здравето [18] при връчване на дипломите всички лекари полагат Хипократова клетва, която е приета от Висшия медицински съвет [5] – Приложение 1, и е малко различаваща се от оригинала [9] – Приложение 2. Като нормативни етични документи, носещи в различна степен посланията на Хипократ у нас са в сила: Правата на човека; Правата на пациента [19]; Кодексът по професионална етика на БЛС [20]; Декларацията от Женева (от 1948 г.), Международният кодекс по медицинска етика (от 1949 г.), Декларацията от Лисабон относно правата на пациента (от 1981 г.) и други документи на Световната медицинска асоциация [8].

Литература. Българската научна литература, разглеждаща хипократизма/неохипократизма [3, 5-7, 12, 16, 21-24, 26-29, 31, 32], заедно с учебната [1, 2, 4, 10, 11, 17, 26, 29] и научно-популярната дават добра и пълна представа за професионално-културния контекст на Хипократовата традиция.

Многобройни са преводите на Клетвата и задълбоченото ѝ анализиране през последните шестдесет години [1, 3, 4, 10-12, 16, 17, 22, 26, 29, 32]. За най-автентичните, достоверни и значими преводи на оригиналната клетва се приемат този на Вл. Василев [9] – Приложение 2 и на Г. Михайлов – професор по класическа филология, член на Френската академия на науките и президент на Международната асоциация по гръцка и латинска епиграфика [25]. Трябва да се подчертае и голямата роля за вярното разбиране на Клетвата на Хипократ в България на публикациите в международния ежегодник по история и обща теория на медицината Асклепий (от 1970 г.) – издание на Националното научно дружество по история на медицината в България, който от 2006 г. прерасна в Международен ежегодник по история и философия на медицината, издание на Балканската асоциация по история и философия на медицината.

Публичност. На подходящи места в много от клиниките и болниците в страната (Александровска, Царица Йоана) е поставена Клетвата на Хипократ. Академичните награди Златен Хипократ (от 1970 г.) на МУ – София, и Златна Хипократова клетва на БАИФМ (от 2009 г.) са едни от най-престижните в медицинската общност. При промоцията за завършване на следването лекарите получават копие от Клетвата на Хипократ [30] и тържествено я повтарят след Декана. В тържествените медицински документи, напр. тези за 95-годишния юбилей на Медицинския факултет – София (2012 г.), Хипократовата клетва заема централно място. Клетвата е залегнала дълбоко в съзнанието на лекарите, тя се е превърнала в „духа" на медицинската професия дори при неформалното им общуване. При тържественото празнуване на 60-годишния юбилей от завършването на Cursus magnus на 16.05.2012 г. в голямата аудитория на „Св. Екатерина" проф. В. Василев (анатом) си спомня за промоцията им на 1.08.1952 г.: „Нямаше тържества, ... нямаше Хипократовата клетва, която макар и по-късно можем да си прошепнем... В името на Аполон лечителя... – и завършва с рефрен от Gaudeamus igitur – Vivat Academia, Vivant Professores!".

Средствата за масова информация и научно-популярните издания непрекъснато публикуват материали за Хипократ и неговата клетва. За всеки четящ и интересуващ се от здравеопазването гражданин Клетвата е символ на медицината.

Личности. Накрая по ред, но не и по значимост трябва да се спомене за големите авторитети, спомогнали в най-висока степен за развитието и за вярното разбиране на хипократизма у нас. Акад. проф. д-р М. Апостолов – председател на БАНИ, Президент на БАИФМ и Председател на БДИМ, патриарх и доайен на историята на медицината в България с многобройни научни трудове по темата [1-6]. Проф. д-р С. Маркетос (1931 г.-2012 г.), съпрезидент на БАИФМ, Президент на Общогръцката Асоциация по история, социология и философия на медицината и академик на БАНИ – с многобройни научни публикации [35, 36] той даде възможност на българската медицинска общност да се запознае непосредствено с актуалното и автентично разбиране за Клетвата, хипократизма и неохипократизма.

Заключение

Клетвата на Хипократ е добре известна в българското общество през последното столетие чрез медицинските институции, регулация, литература, ритуали, система от награди, медии и т.н.

Клетвата е залегнала в основата на съвременната българска медицинска „корпоративна" субкултура. Тя е един от главните ѝ идентификационни символи. Тя е изворът на медицинската етика, биоетиката и медицинската деонтология. Тя е най-известният професионален ритуал на преход. Дълбоко в колективното безсъзнателно, в неформалното обществено мнение хуманният императив на Клетвата определя същността на медицинската професия за студенти, лекари и пациенти.

Посланията от Клетвата, допълнени с тези на неохипократизма, са водещи във философията на съвременната клинична медицина в България: приоритет на здравия разум и човечността, на клиничния, обсервационния, екологичния и холистичния подход.

През последните 130 год. след Освобождението на България през 1878 г. някои от посланията на клетвата са били възприемани буквално и негативно (клетва, олимпийски богове, тайна, аборт, чисто, свято и т.н.) само от религиозните и силно идеологизираните политически среди, докато лекарите и болните винаги са възприемали духа на Клетвата и непреходното ѝ вечно значение.

Приложение 1

ХИПОКРАТОВА КЛЕТВА

В името на Аполон – лечителя, в името на Хигия, в името на Панацея и в името на всички богове и богини, които вземам за свидетели, поемам върху себе си тази клетва.

На учителя, който ме е учил да лекувам ще гледам като на баща: ще му помагам да живее и ще му давам каквото му е нужно, и ще гледам децата му като свои братя. Ако те поискат да изучат нашето изкуство, аз ще ги обуча без пари и без никакви задължения в бъдеще.

Ще ги уча на принципите на медицината, ще им давам обширни обяснения, ще им развивам доктрината, като на свои деца, както на тях, така и на учениците си, които са записани при мен и са положили клетва.

Аз ще препоръчвам на болните подходящ режим според познанията си и ще ги защитавам от всички вредни неща.

Никога и никому няма да препоръчвам употребата на отрови и ще отказвам да давам на когото и да било подобно нещо.

Когато влизам в някоя къща, това ще бъде само, за да лекувам някой болен, като се предпазвам от всякаква волна неправда и най-вече от всякакви сластолюбия към жените и мъжете, били те свободни или роби.

Всичко, каквото видя или чуя при изпълнението на своята професия или извън нея и което не бива да се разправя, аз ще го пазя в тайна и ще го смятам за нещо свещено.

Ще запазя живота си чист и свещен, както и моето изкуство.

Ако изпълня тази клетва, без да я нарушавам, дано живея дълго време, за да преуспея в изкуството и да стана прочут во веки веков, като пазя тази клетва и не престъпя нищо от нея. Ако пък сторя обратното, нека ме сполети ранна смърт и вечна забрава.

Заклевам се, че по силите на знанията си ще върша всичко, в което се кълна.

ЗАКЛЕХ СЕ!

Хипократовата клетва е препечатана от официалния текст, който се връчва на всеки дипломирал се лекар заедно с дипломата, за да се закълне при церемонията за завършване на образованието. Оригиналът се съхранява в Деканата на Медицински Университет – София.

Приложение 2

ХИПОКРАТОВА КЛЕТВА

Кълна се в Аполон – лекар и Асклепий, и Хигия и Панакея, и всички богове и богини и като правя всички свидетели, ще извърша поемането върху себе си тази клетва и този документ според способностите си и решението (убеждението – бел.пр.) си.

Ще смятам като родител за мен обучавалия ме в това изкуство и ще споделям живота си с него, ако потрябва, и, ако е нуждаещ се, ще му сторя парична помощ, и потомството от него ще считам като свои братя и ще обуча в това изкуство, ако поискат да го изучават, без възнаграждение и документ. Обучението и лекциите и цялото останало знание ще споделям със синовете му, както с моите и с обучаващите се и учещите се с договор и далите клетва по лекарския закон, но никому другиму.

Към лекуващите се и към дошлите за помощ ще се отнасям според учението и решението (убеждението - б. пр.) си (и) ще действам при нещастие и неправда.

Не ще давам на никой желаещ смъртоносна отрова, нито ще го напътствам с такъв съвет. Също така не ще давам на никоя жена песарий за помятане и чист и благочестив ще запазвам живота и изкуството си.

Нито ще режа страдащите от каменна болест и ще отстъпвам (това – б. пр.) на хора, опитни в това.

В колкото и домове да вляза, ще отивам заради нуждаещите се от помощ, бидейки извън всяка неправда(и) всяка друга поквара и любовни действия към телата на жени и мъже, свободни или роби.

Тези неща, които ще видя или чуя по време на лечението или от живота на хората, тях пък не трябва да разгласявам навън, ще (ги-бел.пр.) премълчавам, ще смятам, че те са тайна.

И така, давайки тази моя клетва и не обезсилвайки я, да живея и да се наслаждавам и на живота и на изкуството си и да се прославя пред всички хора за вечни времена. Престъпвайки и нарушавайки клетвата, (да получа – бел. пр.)от всички обратното.

Превод Вл. Василев
От: Апостолов, М. и Вл. Василев. Нов превод и ново тълкуване на Хипократовата клетва". – Хигиена и здравеопазване, 35, 1992, № 5, 42-45.

Библиография

1. Апостолов, М. Исторически, социални и етични измерения на медицината. 5-о изд. С., ГорексПрес, 2006.
2. Апостолов, М. История на медицината. 4-о изд. С., Мед. и физк., 1992.
3. Апостолов, М. и Вл. Василев. Нов превод и ново тълкувание на Хипократовата клетва. – Хигиена и здравеопазване, **35**, 1992, № 5, 42-45.
4. Апостолов, М., П. Иванова. История на медицината и сестринството. С., ГорексПрес, 1998.
5. Апостолов, М. и П. Иванова. Христоматия по история на медицината. София, МФ, Катедра по социална медицина и обществено здравеопазване, 1995.
6. Апостолов, М., П. Иванова Г. Владимиров и съавт. Измерения на българската медицина. С., Тангра ТанНакРай, 2001.
7. Борисов, В. Лекарят между етиката и икономиката. – В: Етиката в българското здравеопазване. С., Институт по философия на БАН, Факултет по обществено здраве, МУ – София, 2007, 53-57.
8. Бояджиев, Б. (ред.) Лекарят, пациентът, обществото. С., Фондация „Невронауки и поведение", 1994.
9. Василев, Вл. „Клетва" на Хипократ. – В: Апостолов, М. и Вл. Василев. Нов превод и ново тълкувание на Хипократовата клетва. – Хигиена и здравеопазване, **35**, 1992, № 5, 42-45.
10. Воденичаров, Ц. и С. Попова. Медицинска етика. 2-ро изд., С., Фалкор консулт, 2006.
11. Воденичаров, Ц., М. Митова, Л. Гатева. Медицинска етика. С., Мнемозина, 1995.
12. Вълчев, Ал. (ред). Въпроси на морала, лекарската етика и деонтологията, 2 прер. и доп. издание, С., Мед. и физк., 1973.
13. Гиппократ, избранные книги, перевод с греческого проф. Руднева, Государственное издательство биологической и медицинской литературы, 1936.
14. Готлиб, А. Введение в социологическое исследование. Качественный и количественный подходы. Методология, исследовательские практики. 2-е изд., Москва, Флинта, 2005.
15. Добреньков, В. И. и А. И. Кравченко, Методы социологического исследования. М., Инфра-М, 2009.
16. Дончев, П. (ред.) Медицинско право и деонтология. С., Мед. и физк., 1992.
17. Живкова, Хр. Биомедицинска етика. С., Дъга-ХЖ, 2006.
18. Закон за здравето, Обн. ДВ бр.70/10 авг. 2004 г., в сила от 01.01.2005 г, посл. доп. ДВ. бр. 60 от 07.08.2012 г.
19. Зиновиева, Д. и П. Салчев. Права на пациента.2-о изд., С., СИЕЛА, 2000.
20. Кодекс на професионалната етика в България, Български лекарски съюз, приет на XXXIII събор на БЛС, 1993, измен. и допълн. обн. ДВ, бр. 79 от 29.09.2000.
21. Маринова, Ю., Св. Димитрова, Г. Чамова и др. Моралната допустимост на изкуствения аборт според студенти по медицина. – В: Етиката в българското здравеопазване. С., Институт по философия на БАН, Факултет по обществено здраве, МУ – София, 2007, 312-318.
22. Маркова, Ст., Ю. Маринова и Св. Димитрова. Отношение на студентите-медици към класическия текст на Хипократовата клетва и към неговия осъвременен вариант. – Асклепий, **9**, 1995, 49-54.
23. Миков, И. За развитието на етичните кодекси в медицината. – В: Етиката в българското здравеопазване, С., Институт по философия на БАН, Факултет по обществено здраве, МУ – София, 2007, 426-436.
24. Миленков, К. и М. Апостолов. Болницата и развитието на медико-етичната мисъл в България. – Асклепий, **9**, 1995, 105-111.
25. Михайлов, Г. Клетва на Хипократ. – В: Вълчев, Ал. (ред). Въпроси на морала, лекарската етика и деонтологията, 2 прер. и доп. издание, С., Мед. и физк., 1973.
26. Москов, И. Деонтология – задължения и права на лекаря и кратко лекарско право. С., 1946.
27. Николова, В. Афоризмите на Хипократ, по латински ръкопис на Й. Е. Шефлер от 1633 г. С., НБ „Кирил и Методий", 1989.
28. Проданов, В и Ц. Воденичаров (ред.). Етиката в българското здравеопазване, София, Институт по философия на БАН, Факултет по обществено здраве, МУ – София, „Симел", 2007.
29. Раданов, С. Медицинска деонтология. С., Сиела, 2004.
30. Хипократова клетва. Препечатка от официалния текст, приет от Висшия медицински съвет, Деканат на МФ при МУ – София.
31. Христова, С. Институционална етическа регулация на лекарската практика. – В: Етиката в българското здравеопазване, София, Институт по философия на БАН, Факултет по обществено здраве, МУ – София, 2007, 411-418.
32. Aleksandrova, S. Comparative analysis of the code of professional ethics in Bulgaria and the Hippocratic oath, declaration of Geneva and International code of medical ethics. – Asclepios, **16**, 2003, 168-182.
33. Bluff, R., E. Cluett. Critiquing the literature. – In: Cluett, E. and R. Bluff, Principles and Practice of Research in Midwifery. Edinburgh, Elsevier, 2006, 243-264.
34. Jouanna, J. Hippocrate. Paris, Fayard, 1992.
35. Marketos, S., G. Androutsos. Hippocratic ethics in modern medicine. – Asclepios, **18**, 2005, 28-33.
36. Marketos, S., P. Skiadas. Plato: the most important proponent of euthanasia in ancient Greece. – Asklepios, **12**, 1999/2000, 32-35.
37. Pope, C. and N. Mays. Qualitative methods in health research. – In: Pope, C. and N. Mays, Qualitative Research In Health Care. Blackwell Publishing, 2006, 1-11.
38. Pope, C., S. Ziebland et N. Mays. Analysing qualitative data. – In: Pope, C. and N. Mays. Qualitative research in health care. Blackwell Publishing, 2006, 63-81.
39. Robinson, A. Phenomenology. – In: Cluett, E. and R. Bluff, Principles and Practice of Research in Midwifery. Edinburgh, Elsevier, 2006, 187-202.